

22. Баткин Л. Н. Итальянские гуманисты: стиль жизни, стиль мышления / Л. Н. Баткин. – М. : [б. и.], 1978. – 199 с. ; Баткин Л. М. Итальянское Возрождение / Л. Н. Баткин // Возрождение эпохи – история. – М. : [б. и.], 1995. – 446 с. ; Баткин Л. Н. Данте и его время / Л. Н. Баткин. – М. : [б. и.], 1969. – 198 с. ; Баткин Л. М. Леонардо да Винчи и особенности ренессансного творческого мышления / Л. Н. Баткин. – М. : Искусство, 1990. – 413 с. ; Бахтин М. Н. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса / М. Н. Бахтин. – М. : [б. и.], 1965. – 541 с. ; Лосев А. Ф. Эстетика Возрождения / А. Ф. Лосев. – М. : Мысль, 1978. – 623 с. ; Лосев А. Ф. История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли : в 5-ти т. Т. 1 : Античность, Средние века, Возрождение / А. Ф. Лосев. – М. : [б. и.], 1962. – 682 с. ; Хлодовский Р. И. Декамерон. Поэтика и стиль / Р. И. Хлодовский. – М. : Наука, 1982. – 349 с. ; Хлодовский Р. И. Франческо Петрарка / Р. И. Хлодовский. – М. : [б. и.], 1974. – 175 с. ; Тажуригина З. А. Философия Николая Кузанского / З. А. Тажуригина. – М. : [б. и.], 1972. – 148 с. ; Ревякина Н. В. Итальянское Возрождение. Гуманизм второй половины XIV – пер. половины XV в. / Н. В. Ревякина. – Новосибирск : [б. и.], 1975. – 173 с. ; Ревякина Н. В. Проблемы человека в итальянском гуманизме второй половины XIV – первой половины XV в. / Н. В. Ревякина. – М. : [б. и.], 1977. – 272 с. ; Зарубежная литература. Эпоха Возрождения / сост. Б. И. Пуришев. Изд. 2-е. – М. : Просвещение, 1976. – 638 с. ; Брагина Л. М. Итальянский гуманизм. Этические учения XIV–XV в. / Л. М. Брагина. – М. : [б. и.], 1977. – 254 с. ; Брагина Л. М. Сочинения итальянских гуманистов эпохи Возрождения (XV век) / Л. М. Брагина. – М. : [б. и.], 1985. – 383 с. ; Брагина Л. М. Социально-этические взгляды итальянских гуманистов. Вторая половина XV века / Л. М. Брагина. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1983. – 303 с. ; Соколов В. В. Европейская философия XV–XVII вв. / В. В. Соколов. – М. : Высш. шк., 1984. – 448 с. ; Соколов В. В. Очерки философии эпохи Возрождения / В. В. Соколов. – М. : [б. и.], 1962. – 168 с. ; Garin E. L'umanesimo itatiano Filosofica e vita civile nel Rinascimento / E. Garin. – Bari, 1958. – P. 47–50, 93–96.

Семенов Андрей. Историография философии Возрождения. В работе изложены и систематизированы основные историко-философские концепции европейского, в частности итальянского Возрождения периода XIV–XVI вв. Выделены принципы и структура методологии исследования историографии философии Возрождения. Выяснены основные приоритеты формирования внутренних концепций и внешних оценок Возрождения и предложена авторская оценка исследования историографии философии Возрождения. Раскрыты и систематизированы этические приоритеты формирования ренессансной индивидуальности.

Ключевые слова: историография, историко-философская концепция, методология, Возрождение, гуманизм, социальная этика.

Semenov Andriy. The Historiography of Renaissance Period. The article is dedicated to the investigation of the essence and systematization of the major historical philosophical concepts of European, Italian in particular, Renaissance period of the XIV–XVI century. The principles and structures of the methodology of Renaissance period in historiography are mainly identified. The major historical philosophical priorities in the formation of internal concepts are ascertained and external evaluation of the Renaissance are proposed as well as the author's historical assessment of this study. Ethical prioritize of Renaissance Individual are revealed and systematized.

Key words: historiography, history and philosophy concept, methodology, the Renaissance, humanism, social ethics.

Стаття надійшла до редколегії
28.03.2013 р.

УДК 930.1:141.1

Оксана Сільвестрова

Особа, держава, історія у філософії А. Шопенгауера

У статті висвітлено основні ідеї А. Шопенгауера стосовно буття особи в суспільстві, його історії, особливостей функціонування держави. Звернено увагу на антиісторизм у поглядах А. Шопенгауера, та на причини формування такої ідеї.

Ключові слова: Світова Воля, історія, антиісторизм, особа, суспільство, держава, песимізм.

Постановка наукової проблеми та її значення. Уже в давні часи склалася уява про історію як учительку життя, чії уроки дають змогу набуту мудрості, здатності орієнтуватися у швидкому потоці різних подій. Як і століття тому, наші світоглядні уявлення про історію акумулюють конкретний досвід минулого, допомагаючи орієнтуватися в сучасному. Два останні століття принесли із собою не лише торжество науки й техніки, а й трагедії двох світових воєн, криваві фантазмагорії тоталітаризму, екологічну загрозу людству тощо й окреслили проблеми, які стосуються всього людства.

У XIX ст. почала формуватися нова парадигма філософсько-історичного мислення, оскільки традиційні раціоналістично-оптимістичні спроби розв'язання проблем уже не задовольняли суспільство. Філософська думка проникає в економіку, політику, ідеологію. На такому своєрідному ґрунті виростає нова філософська система, проникнута критицизмом, песимізмом, виправданням відкритого егоїзму, – система А. Шопенгауера.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів досліджень. Ставлення до його ідей було й сьогодні неоднозначне. «Немає жодного мислителя у філософській літературі всіх народів, який зумів би формулювати філософські положення з такою завершеною ясністю, з такою конкретною красою, яку ми бачимо в Шопенгауера», – писав В. Віндельбанд [2, с. 285]. Навіть тих, хто абсолютно не сприймає його поглядів, не можуть не зацікавити ефектні цитати, саркастичні випадки, афоризми, які стали такими популярними. Уся стилістична манера німецького філософа була прямою протилежністю туманним твердженням, а часто й незрозумілим позиціям, характерним для тогочасної суспільної думки. Німецький громадський діяч і філософ Ф. Мерінг, який негативно ставився до концепцій Ф. Шопенгауера, усе ж визнавав, що останній без будь-якого сумніву належить до найвизначніших художників німецької прози [1, с. 23].

Незважаючи на це, робота «Світ як воля та уявлення» до середини XIX ст. залишалася непоміченою: час для шопенгауерівського песимізму ще не настав. Адже А. Шопенгауер уважав, що природою та історією керує «Світова Воля» – безглузда, позбавлена сенсу й абсурдна. «Світову Волю» не цікавить ні минуле, ні майбутнє. Події, які відбуваються в просторі та часі, позбавлені будь-якого зв'язку, оскільки є лише пістрявою зміною одних випадкових подій іншими. Історія тільки й робить вигляд, ніби щоразу описує щось нове, насправді в ній, як у калейдоскопі, одні картини змінюють інші, а суть залишається тією ж самою – боротьба Світової Волі самої із собою [4, с. 234–235]. Об'єктивного світу просто не існує, є лише Воля і породжувані нею ілюзії, картини, якими вона розпікає себе. Ці ілюзії ми наївно вважаємо реальністю, беручися за її перетворення та приборкання.

Постійний неспокій та постійна невпевненість проходять через усе суще. Незадоволеність і тривога ніколи не залишають людей у їхніх марних пошуках, надіях, розчаруваннях. На думку німецького філософа, такі поняття, як «народ», «клас», «соціальна група» тощо, є просто абстракціями, оскільки в суспільстві діють лише окремі люди. Саме через це закони суспільства не можуть бути історичними, тому що лише воля людини може стати рушійною силою всієї практики. Але воля не підлягає жодним змінам. Усі закони виникнення, зникнення, зміни і т. п. мають значення лише в ставленні до фізичного світу. Космічна «Світова Воля» єдино істинна й виступає змістом усього, у тому числі й історії. Виявляючи «себе в собі», Воля одночасно маскується, страждає і відчуває себе нещасною. Отже, чим більш розвинуті в інтелектуальному та емоційному аспектах люди, тим сильнішими повинні бути їхні страждання. Адже соціальне життя проникнуте недоумкуватістю, заздрістю, облудністю. Турбота про ближніх, боротьба за чуже щастя під час перевірки виявляються власною вигодою, корисливістю, особистим егоїзмом. Турботи чергуються з розчаруваннями, а задоволення бажань обертається новими стражданнями. Природа й суспільство постійно ставлять людям пастки, які приносять їм нові страждання: «Життя малюється нам як безперервний обман, і в малому, і у великому. Якщо воно дає обіцянку, воно її не дотримує або дотримує лише для того, щоб показати, як недостатньо бажане було бажаним» [5, с. 63].

Історія постала перед ним аж ніяк не у вигляді розумного прогресу, що приведе в тенденції до єдиного людства як сім'ї народів, здатних домовлятися між собою і знаходити примирення у вищому синтезі. Історія – це послідовність кривавих і абсолютно безглузких діянь. Це і безперервне протиборство народів, і окремих людей, яких без упину роздирають протилежні сили [3].

На фоні окреслених проблем А. Шопенгауер намагається показати всю суперечливість людського існування. Найбільше у світі людина любить себе, а тому самозбереження виступає основним фактором у її житті, а егоїзм – джерелом усіх дій: «Головною і основною пружиною, як і у тварини, є

егоїзм» [1, с. 109]. Тому будь-яке благо й горе стосуються лише конкретної людини. Гасло егоїста: «Все для мене й нічого для іншого!» [1, с. 110]. Щоправда, егоїзм може бути двох планів: егоїзм для власного блага і гіпертрофований, злісний егоїзм, що ґрунтується на чужому горі. У першому випадку ввічливість прикривається «фіговим листком», а у другому може призвести до загибелі іншої людини. Загалом же егоїзм корениться в індивідуальності й позбутися його важко [6, с. 61].

Для А. Шопенгауера людство виступало стадом тварин, які постійно ведуть між собою боротьбу, намагаючися «з'їсти один одного». Тому на людей потрібно дивитися як на тигрів чи вовків, зуби яких міцно тримає намордник. В історичному процесі народ, тобто «чернь», постійно натопає свої животи, немов звір. Звідси випливає таке його кредо: «Усі люди нечестиві», і для розкриття цього положення А. Шопенгауер відшуковує відповідні приклади. Тому неможливо однозначно оцінити сутність філософії А. Шопенгауера, керуючися приказкою: «Скажи мені, хто твої друзі, і скажу тобі, хто ти». Для нього точнішим було б інше формулювання: «Скажи мені, чий ти ворог, і я скажу тобі, хто ти». І друзів, і ворогів філософ мав достатньо. У чому лише А. Шопенгауера не звинувачували: він був ворогом революціонерів, антисемітом, націоналістом, ненавидів жінок тощо. Хоча сам Шопенгауер різко критикував будь-який націоналізм і націоналістичні ідеології, проголосивши себе космополітом.

Філософ погоджувався, що його багато з його ідей вважають досить непристойними, тому їх сучасники не можуть сприйняти. Себе він порівнював із годинником, що показує час, який суперечить усім годинникам міста. Що ж може бути подібного в «генія» зі звичайними людьми, з «хробаками»? На це запитання А. Шопенгауер чітко відповідав, говорячи, що історичні діячі, які бажають та вміють керувати великими групами людей, насправді не такі, вони просто особи, які з висоти власного інтелекту зрікаються волі до життя та боротьби інтелекту. Ці заяви німецького філософа були пов'язані з тим, що суспільне життя він уважав «безперервною комедією», а тому все піддавав сумніву.

Історія взагалі не може бути наукою, такої науки немає і не може бути, оскільки в ній відсутній основний принцип субординації пізнавальних фактів. В історії немає закономірностей, а є лише окремі події, які здійснюються у своєму часі. Ось чому історія може бути знанням, але в жодному разі не наукою [6, с. 14]. Сам же історик не може бути вченим, оскільки він виконує функцію «зворотного пророка» й розповідає лише про те, що колись відбулося. Тому поряд із запереченням історичної закономірності А. Шопенгауер заперечує і поняття «історичний прогрес». Людство безперервно рухається, хвилюється, бореться, страждає і здійснює власну трагікомедію, яку лише описують історики. Обґрунтуванням положення, що історія не може бути наукою, є посилання А. Шопенгауера на те, що кожна наука має родові поняття, а історія розповідає лише про індивідуальне з величезною кількістю суперечностей, про те, що відбулося лише раз і назавжди зникло. При всьому негативному ставленні до минулого і свого часу А. Шопенгауер усе ж відзначав, що історія відображає певні процеси дійсності. Але поняття «суспільне буття», «суспільна свідомість» для нього були порожніми абстракціями.

Усупереч поширеним у XIX ст. ілюзіям про швидке всезагальне торжество ідей процесу, А. Шопенгауер нагадує про те, що нові покоління людей раз у раз повторюють помилки минулих поколінь, наукове пізнання раз у раз заходить у глухий кут, а в руках морально zdeґрадованих людей досягнення наук приносять зло. У сфері моралі прогресу впродовж останніх століть не досягнуто взагалі з огляду на поширення нелюдської експлуатації, кровопролитних воєн та насильства. Ненависть і зло правлять у суспільстві свій бал, і поки не видно, що цьому настає кінець.

Цей крайній шопенгауерівський антиісторизм спирається на переконання в тому, що в історичних подіях відсутня будь-яка закономірність, усе диктують випадки, які зіштовхуються один з одним, уплітаються і з'єднуються в довільні конгломерати. Усі мрії й очікування людей терплять катастрофи під уламками цих конгломератів і змінюються новими, але настільки ж даремними мріями й очікуваннями [4, с. 23–24].

Особа для А. Шопенгауера не мала зв'язків із суспільством, а її поведінка залежала від Світової Волі, на яку інколи впливав «дух часу» через визначних людей, які мають більше значення для суспільства, ніж сама історія. Вона «показує» нам людство, як природа показує місцевість із високих гір: ми бачимо багато, великі простори, далекі обрії, але все це тьмяно, нечітко. У цій цілісності ми нічого не можемо зрозуміти, навпаки, показуючи життя окремої особи, історія допомагає зрозуміти людину, а тому таке пізнання значно глибше [6, с. 51].

До держави, суспільства, націй, господарства А. Шопенгауер також ставився зі сарказмом як до філістерських проблем. Фактично це була одна з перших спроб переоцінки цінностей, нігілістичної критики всієї європейської гуманності та пафосу. Із такої позиції історія взагалі не має значення, оскільки існує лише індивідуальність. Усе інше заперечується і не має права на існування.

Однак філософ зазначав, що саме розум виступив організуючим чинником суспільного життя. Саме розум «зрозумів», що для зменшення страждання і для його рівномірного розподілу є лише один засіб – державний договір, або закон, який удосконалюється з розвитком людства [6, с. 62]. Держава, звичайно, теж недосконала, але її існування необхідне, оскільки впливає з класичного принципу співжиття людей: людина людині вовк. Тому на державу покладаються функції зовнішньої та внутрішньої охорони (так виникає і забезпечується міжнародне та приватне право), а також функція «охорони від охоронця», тобто забезпечення публічного права, що ґрунтується на принципі розподілу влад [5, с. 139–141].

Водночас гострій критиці піддає А. Шопенгауер погляди багатьох мислителів-попередників стосовно суспільного життя, держави та історії людства.

Виведення держави з категоричного імперативу І. Кантом філософ також вважає неправомірним, оскільки держава не є умовою свободи в моральному сенсі, не спрямовується проти егоїзму як такого. Навпаки, держава виникає саме з усвідомленого егоїзму й спрямована не проти нього, а проти його шкідливих наслідків, які впливають із індивідуального егоїзму і порушують добробут кожної особи. Суть держави, отже, в обмеженні безмежної людської несправедливості [6, с. 61].

Отже, держава – засіб, за допомогою якого егоїзм, озброєний розумом, намагається уникнути власних негативних наслідків, спрямованих проти нього самого. При цьому кожен сприяє благу всіх, оскільки вбачає в суспільному блазі й своє власне (як тут не згадати П. Гольбаха: «Зробіть так, щоб людина вбачала у суспільному інтересі свій особистісний інтерес, і тоді лише божевільні будуть аморальними»). Звичайно, зазначає А. Шопенгауер, держава не може повною мірою досягти цієї мети, не може повністю усунути чвари між людьми, та й, урешті-решт, при досягненні такої мети на зміну бурхливості та стражданням життя прийшла б нудьга. Найстрашніше ж, каже філософ, що очікуватиме людство в такому благодатному стані – це перенаселення [6, с. 61].

На такій теоретичній основі А. Шопенгауер здійснив спробу сформулювати власний «категоричний імператив»: примушуй себе нічого не робити з того, що хочеться, належно здійснюй усе те, що не хочеться». Сенс цієї обов'язкової вимоги полягав у тому, що людині потрібно придушувати в собі волю до життя або хоча б досягти послаблення її впливу. Варто зазначити, що А. Шопенгауер, як і І. Кант, звертав увагу на спонукальні мотиви діяльності людей і на те, чим вони викликані. Він погоджувався з позицією І. Канта, що обов'язковою умовою моралі повинна виступати свобода волі людини, яка у своїй глибині тяжіє до досконалого. Але одночасно А. Шопенгауер не погоджувався з іншими позиціями І. Канта, порівнюючи його з людиною, яка на маскарадні залицяється до чудової незнайомки, добиваючися взаємності. А наприкінці вечора дама знімає маску й виявляється його дружиною. Так і І. Кант пообіцяв сформулювати моральні позиції без Бога, але всі його словесні хитрощі були лише маскою, за якою приховувалося звичайне обличчя релігійної моралі. І все ж А. Шопенгауер не звернув увагу на досить важливу деталь: релігія, за І. Кантом, не виступає причиною моралі, а є її наслідком. Мораль відрізняє людину від тварини, хоча ця позиція залишається найбільшою таємницею світобудови, яка також втаємничена.

Послідовно розглядаючи різноманітні історико-філософські системи свого часу й минулого, А. Шопенгауер приходив до висновку, що мета історичного розвитку є абсолютно недосяжною для розуміння людей. У цьому аспекті його роботи можна трактувати як відкритий доказ неспроможності спроб філософської та історичної думки розкрити основні питання людського буття. Але, з іншого боку, можливо, що саме подібна спроба «вирватися» зі сфери традиційного зумовила надзвичайний критицизм його поглядів, коли з позицій релятивізму характеризується незавершеність людської історії. «Прогрес – це сновидіння XIX століття, подібно до того, як воскресіння з мертвих було сновидінням X століття; у кожного часу власні сни. Немає більшого божевілля, ніж зусилля, спрямовані на перетворення світу з ариєн туги в земний рай. Жодні реформи, не кажучи вже про революції, жодні конституції та законодавства, ніякі паровози і телеграфи ніколи не зробили з нього (життя) що-небудь справді добре» [1, с. 140]. І якщо глянути із цих позицій на потрясіння і трагедії XX ст., то справді можна погодитися з думкою, що історія начебто «втратила глузд». Перебіг історичних подій став надто ворожим людині, загубив власну логіку постійного сходження до люд-

ського. Так негативні наслідки можуть стати підсумком історичних здобутків, а це вже переводить проблему сенсу історії у зовсім іншу площину.

Висновки і перспективи подальших досліджень. А. Шопенгауер належить, імовірно, до найбільш безстрашних розумів, оригінальних мислителів людства. Щоб діяти, як він, потрібна не лише сміливість, а й бажання по-новому мислити. У філософсько-історичній думці він виступив як новатор, і та опозиція, яку викликав він сам та його твори в колах офіційної науки, засвідчувала, що відбулося одне з перших порушень традицій моралі та науки, він зробив крок за межі дозволеного. Проти нового бачення філософії в суспільстві почався шалений опір. Галас, піднятий навколо нового вчення, поступово затих, а його твори почали глибоко вивчати. У цьому не можуть відмовити А. Шопенгауерові навіть його принципи супротивники. Найбільше, що привертає увагу всіх, це спокій, у якому повинна перебувати людина. Потрібно задовольнятися самим собою, бути для себе всім і мати право сказати «*Omnia mea mecum porto*» (Усе своє ношу із собою) – це, безперечно, найважливіше для щастя [5, с. 291].

Джерела та література

1. Быховский Б. Э. Шопенгауэр / Б. Э. Быховский. – М. : Мысль, 1975. – 206 с.
2. Виндельбанд В. История новой философии в ее связи с общей культурой и отдельными науками : в 2 т. Т. 2 : От Канта до Ницше [Электронный ресурс] / В. Виндельбанд // Цифр. б-ка по философии. – Режим доступа : <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000092/st012.shtml>
3. Перцев А. В. А. Шопенгауэр: жизнь философа и философия жизни [Электронный ресурс] / А. В. Перцев // КГБ : Киев. город. б-ка. – Режим доступа : http://lib.misto.kiev.ua/FILOSOF/SHOPENGAUER/percev_about.txt
4. Шопенгауэр А. Введение в философию; Новые паралипомены; Об интересном : сборник : пер. с нем. [Электронный ресурс] / А. Шопенгауэр // КГБ : Киев. город. б-ка). – Режим доступа : http://lib.misto.kiev.ua/FILOSOF/SHOPENGAUER/wwedenie_w_filosofiyu.txt
5. Шопенгауэр А. Избранные произведения / А. Шопенгауэр. – М. : Просвещение, 1992. – 477 с.
6. Шопенгауэр А. Мир как воля и представление [Электронный ресурс] / А. Шопенгауэр // Шопенгауэр А. Собр. соч. : в 5 т. Т. I / пер. Ю. И. Айхенвальда – Режим доступа : <http://psylib.org.ua/books/shope01/txt19.html>

Сильвестрова Оксана. Личность, государство, история в философии А. Шопенгауэра. В статье освещаются основные идеи А. Шопенгауэра относительно существования личности в обществе, его истории, особенностей функционирования государства. Обращено внимание на антиисторизм во взглядах А. Шопенгауэра и на причины формирования такой идеи.

Ключевые слова: Мировая Воля, история, антиисторизм, личность, общество, государство, пессимизм.

Silvestrova Oksana. A Person, a State and a History in the Philosophy by A. Shopenhauer. In the article the basic ideas of A. Shopenhauer are investigated on the existence of person in society, his history, features of functioning of the state it was. Paid attention to historical antimethod in the looks of A. Shopenhauer, and on the reasons of forming of such idea.

Key words: World Will, history, antihistorism, person, society, state, pessimism.

Стаття надійшла до редколегії
08.04.2013 р.

УДК 930.1

Михайло Ясінський

До історії філософії клубної культури Галичини (кінець XIX – початок XX ст.)

У статті проаналізовано філософські позиції відомих політиків, діячів науки, культури та мистецтва краю, обґрунтовано основні філософські концепції клубної культури Галичини наприкінці XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: історія розвитку філософських концепцій етнічно-клубної культури, філософія клубної культури Галичини, історіософія культури.